

RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi/RUSUH Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences

ISSN: 2791-7398

December/Aralık 2021, 1 (2): 90-114

rusuhdergisi@usak.edu.tr

Yûnus Emre Dîvânı'nda Kıyâmet, Mahşer ve Âhiret Hayatı
Doomsday, Judgment and Hereafter in the Divan of Yunus Emre

Ali Yılmaz

Prof. Dr., Uşak Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Türk-İslam Sanatları Anabilim Dalı
Professor, Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Turkish-Islamic Literature
Uşak, Turkey

ali.yilmaz@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5110-5561>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Received: 26.09.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 14.10.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2021

Cilt/Volume: 1

Sayı/Issue: 2

Sayfa/Pages: 90-114

Atıf/Cite as: Yılmaz, Ali. "Yûnus Emre Dîvânı'nda Kıyâmet, Mahşer ve Âhiret Hayatı [Doomsday, Judgment and Hereafter in the Divan of Yunus Emre]". *Rusuh Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi- Rusuh Uşak University the Journal of Faculty of Islamic Sciences* 1/2 (Aralık 2021): 90-114.

İntihal/Statement of Publication Ethics: Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, Turnitin kullanılarak benzerlik raporu alınmış ve araştırma/yayın etiğine uygunluğu onaylanmıştır. /This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using Turnitin, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright: 2021 by Uşak University, Faculty of Islamic Sciences, Uşak, Turkey

YÛNUS EMRE DÎVÂNI'NDA KIYÂMET MAHŞER VE ÂHİRET HAYATI

Öz

Yûnus Emre mutasavvıf bir şairdir; dîvânında tasavvufun her yönü ile ilgili sözleri bulunabilmektedir. Bir taraftan da dinî hayatla ilgili konuları işlemiş olduğu da görülür; hatta o konuları çoğu zaman tasavvufî bir bakış açısıyla işlediği de bilinmektedir. Dîvânı okunurken onun dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, ölüm sonrasında yapılanlar, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatı üzerinde çok durduğu hemen farkedilir.

Kur'an-ı Kerim'de bir gün kıyâmetin kopacağı, bunun vaktinin bilgisinin sadece Allah indinde olduğu, vakti gelince sûra üflenmesi üzerine kıyâmetin kopacağı, kâinattaki her şeyin alt üst olacağı, bütün canlıların öleceği, sûra ikinci defa üflenmesi üzerine canlıların yerlerinden kalkarak dirileceği değişik âyetlerde anlatılmaktadır. Yine âyet-i kerîmelerde bu dirilişten sonra bütün insanların mahşer yerinde toplanacağı, herkesin amel defterlerinin kendilerine gösterileceği, dünya hayatında iman edip Allah'ın rızâsına uygun bir kulluk yaparak emrettiklerini yerine getirenlerin cennete; iman etmeyenlerin ve Allah'ın rızâsına uygun yaşamayanların ise cehenneme sürülecekleri söylenmektedir. Ondandır da âhîret hayatı başlayacaktır. Yûnus Emre'nin dünya hayatına, ölüme, kabir hayatına, kıyâmetin kopuşuna, mahşer gününe ve âhîret hayatına bakışı tam bir mü'min bakışıdır, Kur'an'da belirtilenlere paraleldir; hatta onun bu konuları genellikle tasavvufî alâkasından bağımsız işlediği de farkedilmektedir.

Anahtar kelimeler: Yûnus Emre, dîvân, ölüm, kıyâmet, sûr.

THE LAST DAY DOOMSDAY AND HEREAFTER LIFE AT YUNUS EMRE'S "DIVAN"

Abstract

Yunus Emre is a sûfî poet, and words about every aspect of Sufism can be found at his "Divan". On the other hand, he deals with religious subjects on the point of view of Sufism. It is noticeable while reading Yunus Emre's Divan that he dwells upon temporariness of the world, its mortality, death, postmortem things, grave life, doomsday, the Last Day, and hereafter life. Quranic verses explain that the Last Day will come someday and only Allah knows its time, and it will begin with blowing the horn afterwards everyone will die, and after second blowing the horn, everyone will resurrect. Moreover, Quranic verses tell us that after the resurrection everyone get together and will receive books of deeds, finally after the judgement everyone will get reward in the Jannah or get punishment in the Jahannam. So, hereafter life will begin. Yunus Emre's view about life, postmortem things, grave life, doomsday, the Last Day, and hereafter life is an exact believer's view, and parallel to Quranic verses. Sometimes it can be realized that Yunus deals with these subjects independent of his Sufi view.

Keywords: Yunus Emre, Diwan, Death, the Last Day, Doomsday.

Giriş

Yûnus Emre Dîvânı okunurken onun dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatı üzerinde çok durduğu hemen farkedilir. Ben Yûnus'un bu konularla ilgili şiirlerini incelemek ve bir makale halinde ele almak istedim, dîvânı bu gözle baştan sona taradım, sıralanan konularla ilgili bütün söylediklerini çıkardım. Sonunda bu konularda çok sayıda şiir, beyit ve dörtlüklerinin olduğu ortaya çıktı; dünyanın geçiciliği ve fânîliği, ölüm, kabir hayatı, kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatı konularının hepsinin bir makâlede anlatılmasının mümkün olmadığı anlaşıldı. O yüzden "dünyanın geçiciliği ve fânîliği ile ölüm" bir makale olarak hazırlandı. Öldükten sonraki tekfîn, techîz ve tedfîn için yapılanlar ile kabir hayatı hakkındaki şiir ve beyitleri de bir sempozyum tebliği olarak sunuldu. Kıyâmetin kopuşu, mahşer ve âhîret hayatı ile ilgili şiir ve beyitleri/dörtlükleri de bu makalede ele alındı. Sınırlandırılmış olmasına rağmen Yûnus'un bu konulardaki sözlerinin hepsini olduğu gibi vermek mümkün olmamış, konuyu çok güzel bir şekilde ifade ettiği bazı şiirleri ile beyitleri ve dörtlükleri metin olarak verilirken, diğerlerinin muhtevâları özetlenmiş ve parantez içinde kaynağı verilmiştir.

Yûnus Emre'nin dünya hayatına ve ölüme bakışı tam bir mü'min insan bakışıdır. Âyet ve hadislerde vaktini sadece Cenâb-ı Allah'ın bildiği kıyâmetin sûra üfürülmesi ile mutlaka kopacağı vurgulanmaktadır. Kıyâmetin kopmasından sonra sûra ikinci defa üfürülecek ve bütün canlılar dirilerek yerlerinden kalkacaklar; bütün kullar mahşer yerinde toplanacaklar ve amel defterleri önlerine serilecektir. Dünya hayatında iman edip Allah'ın rızâsına uygun bir kulluk yaparak ona göre emrettiklerini yerine getirenler cennete; iman etmeyenler ve Allah'ın rızâsına uygun yaşamayanlar ise cehenneme sürüleceklerdir. Ondan sonra da âhîret hayatı başlayacaktır. İslâm itikad esaslarına göre de her mü'minin ölüme ve âhîret hayatına inanması ve hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmaktadır.¹ Yûnus Emre dîvânındaki çok sayıdaki şiirinde bunları vurgulamakta, bazen kendi nefsi üzerinden, bazen de doğrudan muhâtaplarına hitâbederek veya belli bir muhâtap olmadan dünyanın geçiciliği, aldatıcılığı, vefâsızlığı, dünya malının kalıcı olduğu söylenerek ölüm gerçeği hatırlatılmaktadır. Bir gün kıyâmetin kopacağı, mahşer günü terâzinin kurulacağı ve herkesin dünyadaki kulluk yaşantısına göre cennete veya cehenneme gideceği anlatılmaktadır. Yûnus Emre'nin âhîret hayatı ile ilgili şiirlerinde dikkati çeken bir husus da onun bazı şiirlerinde cennet nimetlerini istediğini söylemesine rağmen, bazı şiirlerinde bunlara karşı bir müstağnî duruş sergilediğinin görülmesidir. Bunu, esasen bir mü'min olarak Allah'ın mü'minler için hazırladığı cennet nimetlerini istemekle beraber, dünya hayatında asıl amacın Allah'a gerçek kul olmak ve aşk ile onun rızâsını hedef tutmak gerektiğinin vurgulanması şeklinde açıklamak mümkündür.²

¹ Kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatı ile ilgili çok sayıda Kur'an âyeti bulunmaktadır. Bunun yanında hadislerde yine kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır, hatta bazan Kur'an'da olmayan bazı bilgiler de verilmektedir. Makâlemizin konusu doğrudan o konuları araştırmak, âyet ve hadislerde o konuların nasıl işlendiği değil, sadece Yûnus Emre Dîvânı'nda kıyâmet, mahşer ve âhîret hayatının nasıl işlendiğini göstermek olduğundan, onun bu konulardaki söylediklerinin bir kısmının âyetlerle mutâbakatını göstermek için âyet metinleri de verilmiş, bazılarının sadece sûre âyet numaraları verilmekle yetinilmiştir; sûra üfürülmesi konusu dışında hadislere girilmemiştir.

² Yûnus Emre'nin âhîret hayatına bakışı ile ilgili olarak başka çalışmalar da bulunmaktadır: Mehmet Emin Bars, "Yûnus Emre'de Âhîret İnanç", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 42/5 (Mart 2017), 244-259.

1. Kıyâmet Kopacak

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teâlâ, çeşitli âyetlerde kıyâmetin kopacağını haber vermektedir. Bir âyet şu şekildedir:

"Sana kıyâmetin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu, vaktinde ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O, size ancak ansızın gelecektir. Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar." (7/A'râf, 187)

Başka bazı âyetler de şöyledir:

"Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı." (54/Kamer, 1)

"Şüphesiz, kıyâmet saati yaklaşarak gelmektedir. Herkesin harcadığı çabanın karşılığını alması için, onun (kopuş haberini) neredeyse gizleyeceğim." (20/Tâhâ, 15)

"Gerçek şu ki, kıyâmet saati yaklaşarak gelmektedir, onda şüphe yoktur. Gerçekten Allah kabirlerde olanları diriltecektir." (22/Hac, 7)

Âyetlerde kıyâmetin kopacağını kesin olduğu belirtilmekte, onun ne zaman olacağını bilgisinin ancak Allah'ın katında olduğu ve O'nun ortaya çıkaracağı, ansızın geleceği; yaklaştığı ve yaklaşarak geldiği belirtilmektedir. Yûnus Emre şiirlerinde bunlara vurgu yapmaktadır. Bir beyitinde onun mutlaka gerçekleşeceğini şu şekilde dile getirir:

"İşidün iy ulular âhir zamân olısar

Sag Müsülmân seyrekdür ol da gümân olısar" (Tatçı, 73.60/11)³

Burada Yûnus, âhir zamânın mutlaka olacağını, ancak gerçek Müslümanın nâdir bulunduğunu, onların da şüphe içinde olduğunu belirterek, maalesef Müslümanların mutlaka kıyâmetin gerçekleşeceği düşüncesinden uzak bir şekilde dünyaya daldıklarını anlatmaya çalışır.

Bir âyette kıyâmetin sûra üflenerek⁴ kopacağı belirtilir:

"Artık Sûr'a bir defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olacak olur (kıyâmet kopar)." (69/Hâka, 13-15)

Burada "sûra bir defa üflendiği" ifadesinden sonra, "yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman" denilmektedir ki, burada birinci üfürme ifade edilmiş bulunmaktadır.

Ayrıca Yûnus Emre'nin âhiret hayatı bir makalede Ahmed-i Yesevî ve Hakîm ata ile mukâyese edilmiştir. Bk. Derya Ersöz, "Ahmet Yesevi, Hakim Ata Ve Yunus Emre'de Ahiret Tasarımı", *Folklor Akademi Dergisi* 4/1 (2021), 116-141.

³ Makâlemizde örnek şiir, beyit ve dörtlükler Mustafa TATÇI tarafından hazırlanmış olan Yûnus Emre Dîvânı'ndan alınmıştır (Mustafa Tatçı, *Yûnus Emre Divânı (Tenkitli Metin)* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, 2005). İktibas olarak alınan metinlerin diline ve yazılış şekillerine dokunulmamış, kaynaktaki haliyle verilmiştir. Çok az kullanılan bir kısım kelime için makalenin sonunda küçük bir "lugaççe" verilmiştir. Örnek metinlerin sonundaki rakamlardan ilki kaynak eserdeki sayfa numarası, ikincisi yine kaynaktaki şiir numarası ve üçüncüsü de şiirin içindeki beyit veya dörtlük numarasıdır.

⁴ Sûr ve sûra üflenmesi hakkında bk. Adil Bebek, "Sûr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/533-534.

Başka bir âyette sûra birinci ve ikinci üfürülüştün ikisi de yer alır:

“(O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah’ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra sûra yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar.” (39/Zümer, 68)

Bu âyette sûra birinci defa üfürüldüğünde “Allah’ın diledikleri dışında, göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek” denilmektedir. Buradan kıyâmetin kopuşu anlaşılmaktadır. Âyetin devamında ikinci sûra üfürüldüğü zaman da “onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar” denilmektedir ki, bu da yeniden dirilmeyi ifade eder.

Diğer âyetlerde⁵ sayı ve sıra belirtilmeden sadece “sûra üfürüleceği” ifade edilir; ancak o âyetlerde geçen “Böylece onları bütünüyle bir araya getirmişsinizdir.” (18/Kehf, 99), “Biz o zaman günahkârları, gözleri (korkudan) gömgök bir halde mahşerde toplarız.” (20/Tâhâ, 102) ve “Bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler.” (36/Yâsîn, 51) gibi ifadelerden kıyâmetin kopmasından sonra sûra ikinci defa üfürülerek dirilişin gerçekleşeceği sonucu çıkmaktadır. Hatta bir rivâyete dayanarak bunun üçüncü defa olacağını kabul edenler de olmuştur. Buna göre Birinci üfürüşte korku ve dehşetten bütün yaratıklar sarsılacak. İkinci üfürüşte bütün kâinat alt üst olup, bütün canlılar ölecek. Allah yeni bir düzen (âhîret yurdu) kurup hesap günü gelince, üçüncü bir üfürüşle bütün ölülerin ruhları bedenlerine girerek yeniden dirilecekler. Fakat âyetlerde bunu destekleyecek bir ifade bulunmamaktadır.

Meçhul fiil kullanıldığından âyetlerden sûra kimin üfleyeceğini çıkarmak mümkün değildir. Ancak bazı rivâyetlere dayanarak Sûr’a İsrâfil⁶ isimli meleğin üfleyeceği kabul edilir ve o melek sûra üflemek için Allah’ın “üfle” emrini beklemektedir⁷; hatta bir rivâyette bu iş için iki meleğin hazır beklediğinden⁸ ve bazılarında da İsrâfil’in sağında Cebrâil’in, solunda Mîkâil’in bulunduğu⁹ söz edilir.

Yûnus Emre, şiirlerinde Sûr’a İsrâfil’in üfleyeceği üzerinde durur; bunların bazılarında sûra ilk üflenişinin kastedildiği görülmektedir:

“İsrâfil sûrı ura yir yüzi divşürile

Harâb ola berr ü bahr çarh-ı felek yoyıla” (Tatçı, 297.306/1)

“İsrâfil sûrını ura tagları yirinden tura

Bir karınca cevâbını bin Süleymân virimeye” (Tatçı, 307.317/4)

Görüldüğü gibi bu iki beyitte İsrâfil’in sûra üflemesinden sonra yeryüzünün devşirileceği, karaların ve denizlerin harap olacağı, göklerin bozulacağı, dağların yerinden oynayacağı ve bir

⁵ Bk. 6/En’âm, 73; 18/Kehf, 99; 20/Tâhâ, 102; 23/Mü’minûn, 101; 27/Neml, 87; 36/Yâsîn, 51; 50/Kâf, 20; 74/Müddessir, 8.

⁶ İsrâfil için bk. Lutfullah Cebeci, “İsrâfil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 22/180-181.

⁷ Bk. Hâfız Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr* (Kâhire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 25/278.

⁸ İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbü’z-Zühd, 33 (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981), 2/1428.

⁹ Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitâbü’l-Hurûf, 1 (İstanbul: Çağrı Yayınları, ts.), 4/293.

karıncanın cevabını bin Süleyman'ın veremeyeceği ifade edilmektedir. Bunlardan Yûnus Emre'nin bu beyitlerinde sûra ilk üflenışı kastedtiği anlaşılmaktadır.

Diğer bazı beyitleri şu şekildedir:

"İsrâfil sûrın urıcak mahlûkât turugelicek

Senün ününden artuk hîç kulagum işitmeye" (Tatçı, 20.3/8)

"İsrâfil sûrını ura cümle mahlûk turı gele

Dirilüben haşre vara anda kâzî Sübhân ola" (Tatçı, 26.9/2)

"İsrâfil sûrın urıcak cümle mahlûk uyanıcak

Sorı hisâb sorılıcak 'Arab dili lisân gerek" (Tatçı, 141.138/2)

"Andan İsrâfil Sûr ura ölenler yirinden tura

Mîzân terâzû kurıla hükmini ide zü'l-Celâl" (Tatçı, 153.153/6)

Yûnus, bu beyitlerinde İsrâfil'in sûra üflemesinden sonra bütün yaratılmışlar uyanacak ve yerlerinden kalkarak haşre gideceklerdir; orada terâzi kurulacak ve hesap sorulacaktır; burada kadı Sübhân olan Allah'tır. Yûnus, burada Arap dilini bilmek gerektiğini de düşünmektedir.

Bir beyitte de her bir varlığın kendi nefsinin derdine düşeceğini ifade eder:

"İsrâfil sûrını urıcak her bir sûret nefsum diye

Ben anmayam hîç Yûnus'ı Tapduk gele ol dem dile" (Tatçı, 308.334/13)

Yûnus'un bu beyitlerinden sûrun birinci ve ikinci üfürülmesinin kastedildiği ve her ikisinin de İsrâfil tarafından gerçekleştirileceğinin kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Yûnus Emre bir beyitinde "üçüncü nefha" ifadesini kullanmakta, ikinci nefha/üfleme ile kıyâmet korkusunun her tarafı saracağını, üçüncü üflemede ise yeryüzünün yarılacağını ifade etmektedir ki bu yaklaşımı diğer ifadeleri ve genel olarak birinci, ikinci ve üçüncü üfleme ilgili açıklamalara uymamaktadır:

"Kopa kıyâmet hevli ikinci nefhayılan

Üçüncü nefha içinde yirler yüzi yarıla" (Tatçı, 297.306/5)

Sûr'a birinci defa üflenmesi ile kıyâmetin kopuşu başlamış olacaktır; ondan sonra nelerin olacağı da âyetlerde açıklanmış bulunmaktadır. Cenâb-ı Allah bir âyette¹⁰ güneşin dürüleceği, yıldızların bulanıp söneceği, dağların yürütüleceği, gebe develerin salıverileceği, yaban hayatı yaşayan bütün canlıların toplanacağı ve denizlerin kaynatılacağı anlatılmaktadır. Başka bir yerde¹¹, kıyâmetin kopuşu "yüreklere hoplatan büyük felâket" olarak nitelendirmekte ve "o gün insanların, her biri bir tarafa uçuşan kelebekler gibi olacağı" ve "dağların da atılmış renkli yünler gibi olacağı" belirtilmektedir. Başka birçok âyette de kıyâmetin kopuşu anıyla ilgili açıklamalar yer almaktadır. Yûnus Emre de şiirlerinde âyetlerde anlatılanlara benzer şeyler söylemektedir.

¹⁰ Bk. 81/Tekvîr, 1-6.

¹¹ Bk. 101/Kâria, 1-5.

İsrâfil'in sûra üflemesinden sonra yeryüzünün devşirileceği, karaların ve denizlerin harap olacağı, göklerin bozulacağı, dağların yerinden oynayacağı ve bir karıncanın cevabını bin Süleyman'ın veremeyeceğini ifade eden önceden beyitleri verilmişti. Başka beyitlerde de benzer açıklamalar yapmaktadır. Bir beyitinde bütün varlıkların şaşkın hale düşeceğini, insanların kendinden geçmiş ve başı dönmüş hale geleceğini (Tatçı, 26.9/1); başka bir beyitinde dağların yerinden oynayacağını, kıyâmetin şiddetinden gökyüzünün yarılacağını, yıldızların yerinden oynayıp uçacağını dile getirir:

"Taglar yirinden ırıla heybetinden gök yarıla

Yılduzlar bağı kırıla düşe yire perrân ola" (Tatçı, 26.9/6)

Ona göre, o gün herkesi bir korku saracak ve yeryüzü yarık yarık olacaktır (Tatçı, 297.306/5); herkes başının kaygısına düşecektir (Tatçı, 308.37/8).¹²

İslâmî kaynaklarda kıyâmet alâmetlerinden bahsedilir; bunların bir kısmı Kur'an'a dayandırılrsa da çoğu hadis rivâyetlerine dayanmaktadır.¹³ Bu alâmetlerden birisi de Deccâl'in ortaya çıkışıdır. Yûnus Emre'nin şiirlerinde sâdece Deccâl¹⁴ bir beyitinde geçmek, diğer alametlerden hiç söz etmemektedir. Ona göre Deccâl çıktığı zaman kıyâmet kopacaktır:

"Ya'ni er gelmiş erden elini çekmiş şerden

Deccâl kopısar yirden âhir zamân olısar" (Tatçı, 74.60/4)

2. Mahşer

Âyetlere göre İsrâfil'in Sûr'a ikinci defa üflemesinden sonra da bütün yaratılmışların uyanacağı, yerlerinden kalkarak haşre gidecekleri ve orada da hesap sorulacağı yukarıda belirtilmişti; burası mahşer¹⁵ yeridir. Yûnus Emre'nin, bu devreyi ifade ettiği çok sayıda beyti vardır. Burada yüce bir dîvân kurulacak, dünya hayatında işlediği her şey ortaya çıkarılacak ve perdeler yırtılıp bilmediğimiz günahlar bile gözümüzün önüne serilecektir:

"Ulu dîvân kurıla anda kullık sorıla

Bin tekebbür virmeye bir garîb nevâz ile" (Tatçı, 323.335/10)

"Yazuklarımız tartıla anca perdeler yırtıla

Bilmedüğün günâhların anda sana 'iyân ola" (Tatçı, 26.9/7)

Cenâb-ı Allah bunu Kur'an-ı Kerim'de haber vermektedir; zerre miktarı iyilik de kötülük de bize gösterilecektir: *"Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür."* (99/Zilzâl, 7, 8)

¹² Bu durum Kur'an'da bir âyette şu şekilde belirtilmektedir: *"O gün, herkesin kendi derdine düşüp çabalayacağı ve herkesin işlediğinin haksızlığa uğratılmadan kendisine ödeneceği bir gündür."* 16/Nahl, 111.

¹³ Bk. Yusuf Şevki Yavuz, "Kıyâmet Alâmetleri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 25/ 522-525.

¹⁴ Bk. Kürşat Demirci-Zeki Sarıtoprak, "Deccâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 9/ 67-72.

¹⁵ Bk. Süleyman Toprak, "Haşir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 16/ 416-417.

Atanın oğluna bakmayacağı, ananın kızıdan uzak durmaya çalışacağı ve geleceğinden şüphe olmayan o günü hiç unutmamak gerekir:

“Ata oguldan beze bakmaya ana kıza

Şol gün geliser bize unutma ‘arasâtı” (Tatçı, 371.385/7)

Cenâb-ı Allah Abese sûresinde şöyle buyurmaktadır: *“Kulakları sağır eden o ses geldiğinde; işte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır.”*(80/Abese, 34-36) Bu durum başka bir âyet-i kerîmede şöyle belirtilmektedir: *“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!”* (26/Şuarâ, 88) Yûnus Emre de beyitinde bu durumu ifade etmektedir.

Dünyada zâlimlik yapanlar orada yüzü kara olacaklardır; nitekim Cenâb-ı Allah, *“O zâlim olanlar azâbı gördüklerinde kuvvetin tamamının Allah’a ait olduğunu ve Allah’ın çetin bir azap sahibi olduğunu anlayacaklardır.”* (2/Bakara, 165) buyurur; Yûnus da bunu bir beytinde şöyle ifade eder:

“Bunda zâlimlik eyleyen nefsi harâmla toylayan

Yüzleri kara kopısar öz cânları râhat degül” (Tatçı, 154.154/4)

Kur’an’da, *“Her insanın sorumluluğunu omuzuna yükledik. Kıyâmet gününde insana, açılmış vaziyette önüne konulacak olan bir kitap çıkaracağız. “Oku şimdi kitabını! Bugün kendini yargılamak üzere kendi nefsin yeter!” (denilecek).”*(17/İsrâ, 13, 14) buyurulmaktadır. Yûnus Emre’ye göre de amel defteri herkesin eline verilecek, ne etti ise hepsi karşısına çıkacak, dost-düşmanın da bulunduğu bu hal karşısında dağlar bile eriyecektir:

“Varıcağız terâzûya Hak kendü bakar yazuya

Göricek taglar eriye ol zebânîler andadur

Biti sunıla elüne itdüğün gele yoluna

Tanuklar bile bulına dostun düşmenün andadur” (Tatçı, 57.44/5, 6)

İnsanları iyi-kötü diye ayıranların ve bu dünyada yaptıklarının burada kalacağını sananların durumu açıklanır (Tatçı, 74.60/6). Kaçıp sığınacak yer aranan bu günde gökler açılacak, iyi kötüden seçilecek, herkes “ana ata” diye çağrışacak, fakat herkes birbirinden usanacak ve Allah’a yalvaracaklar (Tatçı, 141.138/2 ve 5); sultan ile halk fark etmeyecek, ayırım yapılmayacak ve herkes korku içinde olacak (Tatçı, 153.153/7); herkes yaptıklarının hesabını verecektir:

“Yazugum çok günâh öküş yürür idüm dünyâda hoş

İtdüklerümün hisâbın vireyim andan varayım” (Tatçı, 215.210/6)

Kul, orada şaşkınlık içinde âdetâ yakasını yırtacak:

“Yarın mahşerde ben yırtam yakamı

Niçe feryâd idem bu ışk elinden” (Tatçı, 257.262/5)

O gün melâmet/kişinin kendini kınaması günüdür, yerler yarılacak, bütün ölenler dirilecek, bütün günahlar sorulacak, gök çatlayacak, insanın katlanamayacağı hal ortaya

çıkacaktır. Herkes korku içinde olacak, o korkular genç olanı ihtiyarlatacak, mücrimler ne yapacaklarını şaşıracaklar; herkesin her şeyi ortaya dökülecek ve bağışmalar ortalığı kaplayacaktır; işte o gün derman sadece Allah'tan beklenecektir. Bu gün için ağlaşmak, pişmanlıklar içinde hazırlık yapmak gerekir (Tatçı, 265.272/1-6).

Yûnus, işte o günün korkusu içindedir; hâlinin ne olacağını bilmemenin şaşkınlığını yaşamıştır:

*“Zelîl magbûn kala başum anda hîc dinmeye yaşum
Mahşer günü içüm taşum nâr olursa n'ideyin ben*

*Suç anıcak göyner özüm kan yaşıla tolar gözüm
Yarın Hak katında yüzüm kar'olursa n'ideyin ben
Fesâdla tolu içüm hey hoca bağışla suçum*

Key Cehennem benüm için yir olursa n'ideyin ben” (Tatçı, 267.274/2-4)

Yûnus Emre, bir başka şiirinde de aynı endişelerini daha da içi yanarak dile getirir: Kendinde amel ve tâat yoktur; orada akli başından gitmiş olacak ve utanç içinde sorulan sorulara cevap veremeyecektir. İsyanından dolayı yüzü kara bir halde iken helal-haram hesabı yapılacak ve haramlarına karşılık azaba çarptırılacaktır; orada mücrimlerin yüzü kara olacak, buna karşılık âşıklar ve ârifler hedeflerine ulaşacak ve Dost yüzünü göreceklerdir. İşte Yûnus bugün için “Ben n'ideyin n'eyleyeyin” diye döğünmektedir (Tatçı, 267-268.275/1-7).

İşte orada herkes başının derdinde olacaktır:

*“Ol kıyâmet bâzârında her bir kula baş kayusu
Ne kayursın anı seven çün ol 'arasâtda bile”* (Tatçı, 308.37/8)

Hesap görülüp amellerinin karşılığı ortaya çıktıktan sonra herkes Zebânîler¹⁶ tarafından feryâd u figân içinde sırât¹⁷ köprüsüne götürülecektir:

*“Günâhların tartalar andan Sırât'a ilteler
Zebânîler dutalar figânlar ola katı”* (Tatçı, 371.385/5)

O köprü kıldan ince bir köprüdür; o köprüden geçebilenler cennette Kevser'e ulaşacak, geçemeyenler de cehenneme yuvarlanacaktır:

*“Kıl gibi köpri yaparsın geç diyü
Geçüben kevser şarâbın iç diyü”* (Tatçı, 400.417/11)

¹⁶ Cehennemliklere şiddetle muâmele ettikleri veya ellerinin yanı sıra ayaklarını da kullanabildikleri kabul edilen cehennem görevlilerine verilen addır; başlarında Mâlik isimli bir melek bulunmaktadır. Bk. Yusuf Şevki Yavuz, “Zebânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013) 44/164.

¹⁷ Aşağıda açıklanmaktadır.

Bütün herkes dirilip hesap mîzânı kurulduğu zaman ameli olanların kurtulacağı, amelsizlerin ise cezâyâ çarptırılacağı ve herkesin adıyla çağrılacağı o gün için Yûnus kendine şöyle bir nasîhatta bulunmaktadır:

“Yûnus imdi sen kıl yarak utanmayasın dogrı bak

Cümle halâyık dirile adlu adıyla saylıcak” (Tatçı, 128.127/7-9)

Nedense Yûnus, hep amellerinin yetersizliğinden dem vurur; bu da onun havf u recâ/korku ve ümit içinde olmak gerektiği düşüncesinde olduğunu göstermektedir, çünkü hemen Allah'a sığınmaktadır:

“Aldı beni ince yola

İlti Sırât köprüsine

Amelüme yok mededüm

Allâh sana sundum elüm” (Tatçı, 183-184.184/15)

Orada günahkâr olanların işi zordur; onların derileri yanacak ve kemiklerinden duman tütecektir. Zebânîler, feryatlar ve yardım çığlıkları arasında onları cehenneme götürecektir; Mâlik isimli melek onları cehenneme çağırarak ve onlar da feryâd u figân edeceklerdir; Mâlik cehenneme seslenerek herkesin korktuğunu, fakat dünya hayatında Allah'ın buyruklarını tutmayanların orada pişip kebab olacağını söyler:

“Zebânîler çeke tuta götüre Tamu'ya ata

Deri yana sünük düte dün-gün işi efgân ola

Mâlik çağıra Tamu'ya çek anı meydâna getir

Hak korkısından Tamu'da ditreyüben figân ola

Mâlik eydür hey hey Tamu korkubanı ditrer kamu

Tanrı buyruğun tutmayan anda bişe biryân ola” (Tatçı, 26.9/3-5)

Mü'minin hedeflerinden biri de mahşer gününde cemâlullahı görebilmektir; bu konuda İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerse de genel olarak Allah'ın dünyada hiç kimse tarafından görülemeyeceği, fakat âhirette mü'minlerin Cenâb-ı Allah'ı görebilecekleri yönündedir.¹⁸ Yûnus Emre de buna inananlardandır. O cemâlullahı görebilme arzusu içindedir. O dostun cemâlini arzularak gezer dolaşır, ayrılığa katlanamaz; bunu kendine dert edinen kimse bu nimete erişir ve perdeler açılır. O'na kavuşmak için gerçek mürit olup, bu dert ile umut içinde olmalıdır, âdetâ bu istek ve arzu ile deli gibi aklını fikrini bu yola yöneltmelidir. Bu düşünceye ermeden önce giyim kuşam, yiyip içme gibi şeyleri arzulamayı bırakmalı, bu gayeye ulaşmak için nefsin her türlü isteklerini terk etmelidir; böyle olunca da o arzusuna erişecektir:

¹⁸ Bu konuda bk. Temel Yeşilyurt, “Rü'yetullah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008) 35/311-314.

*“Yine seyreyledi gönlüm
Dostun cemâlin arzular
Hicre katlanımaz gönül
Dostun cemâlin arzular*

*Her kim ugrarsa bu derde
Bulur o himmeti erde
Açılıviricek perde
Dostun cemâlin arzular*

*Kim ki gerçek mürîd ola
Bil bağlayup gelsün yola
Şol yürekde ki dert ola
Dostun cemâlin arzular*

*Dostum beni delü kıldı
'Aklımı fikrümü aldı
Hayâli gözümde kaldı
Dostun cemâlin arzular*

*Evvel dirdi gönlüm bana
Atlar tonlar gerek bana
Mevlâ'm bir dert viridi bana
Dostun cemâlin arzular*

*Yûnus'un sözi yirince
İniler cânın virince
Tâ ölüp sine girince
Dostun cemâlin arzular” (Tatçı, 78(?).98/1-6)*

Âşıklar dâimâ cemâlullahı görme arzusu içindedir:

“Her gice cevlân ider Hakk'un cemâlin görmege

'Arş-ı 'azîm dem-be-dem seyrânıdır 'âşıklarun" (Tatçı, 119(?).150/3)

Cemâlullahı görme şerefine mazhar olmak için gerçek kul olmak ve o kulluğu terk etmemek gerekmektedir:

"Kullukdan ırag olma sultân göresin birgün

Göstere cemâlini hayrân olasin birgün" (Tatçı, 187(?).229/1)

O cemâlullahı göremeyecek olanları da şöyle belirtir:

"Bu dünyede üç kişi Hak dîdârın görmeye

Bir dikçi bir kovcu biri gammâz dur beşe" (Tatçı, 282.293/5)

Bu beyte göre göre isyankâr olup bunu inatla sürdürenler, kovuculuk yapan ve hasetlik edip insanları gammazlayanlar cemâlullahı göremeyecektir.

"Ben dervîşin diyenler yalan da'vî kılanlar

Yarın Hak dîdârını görmeyiser göz ile" (Tatçı, 323.335/5)

Bu beyte göre de gerçekten öyle olmadığı halde dervişlik taslayıp bu haliyle insanları aldatanlar da cemâlullahı göremeyecektir.

3. Âhîret Düşüncesi

Müslüman olmanın şartlarından biri de âhîrete inanmaktır. Cenâb-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de, mü'minlerin vasıflarını sıralarken onların âhîrete inandıklarından da bahseder; bu âyetlerden birisi şöyledir:

"Sana indirilen ve senden önce indirilen (Kitaplara) iman eder, Âhîret Günü'ne yakinen inanırlar." (2/Bakara, 4)

Yûnus Emre de, âhîret düşüncesinden uzak olmadığını belirtir; o dâimâ âhîret endişesi içindedir, o yüzden gece gündüz Allah'ı zikretmekle meşguldür; Hakk'a yönelmiş olduğu için de ona denizde bile yol vardır:

"Biz âhîret gamın yiyicek dün ü gün yâ Hû diyicek

Hak'dan yana gönelicek denizde yol vardır bize" (Tatçı, 322.333/4)

Bu âhîret bilinci içinde olan kullar bu dünyaya meyletmezler ve dünyayı asıl halinde görmezler; çünkü onlar bâkî mülke erişecekleri inancındadır:

"Merdân-ı Hak bu dünyâda maksûdlara kalmadılar

Mülk-i bakâ bulmuş iken meyl-i fenâ kılmadılar" (Tatçı, 53.40/1)

Âhîret ve âhîrette hesaba çekileceği inancına sahip mü'minler olarak işlediklerimizden hesaba çekileceğimizi bilerek yaşamak gerekir; Yûnus Emre bu durumu kendi üzerinden çok güzel ifâde etmektedir:

Buna göre o, öncelikle öleceği için korkmaktadır; bu korkusunun sebebi de dünya hayatında işlediği her şeyin karşısına çıkacak olmasıdır; bir gün her şeyinin gözüne görüneceği ve yüzüne vurulacağı için şaşkınlık içindedir; gerçek kulluk edemediği için pişmanlık

duymaktadır, âhirette gülmek için dünyada ağlamadığının üzüntüsü içindedir halbuki dünyada nefesine uymak yerine azaptan kurtulmak için iyi amel işlemeli idi; bu durumda yapacak tek bir şey vardır, o da Allah'a sığınmaktır:

“İy yârânlar iy kardaşlar korkaram ben ölem diyü

Öldüğümi kayurmazam itdüğümi bulam diyü

Bir gün görünür gözüme ‘aybum urulur yüzüme

Endişeden del'olmuşam n'idem ben ne kılam diyü

Eger gerçek kulmuşsam ana kullık kılaidum

Aglayadum bu dünyede yarın anda gülem diyü

Hemin geldüm bu dünyâyâ nefsüme kullık itmeğ

Eyü ‘amel işlemedüm ‘azâbdan kurtulam diyü

İy bî-çâre miskîn Yûnus günâhun çok neyleyesin

Sığındum ol Allâh'uma didi hem ‘afv kılam diyü” (Tatçı, 275.285/1-5)

3.1. Âhîret Hayatı

Mahşerde ameller tartılıp, herkes ameline göre karşılığını aldıktan sonra âhîret hayatı başlamaktadır. Kaynaklarımızda bunun ilk aşaması olarak sırat köprüsünden geçiş gösterilmektedir. Akâid ve kelam kitaplarında sırat, “cehennem üzerine kurulmuş olup mü'minlerin rahatlıkla geçebileceği, kâfirlerin ise üzerinden cehenneme düşeceği köprü” şeklinde açıklanmaktadır. Kelime Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda geçmemesine rağmen Müslümanlar arasında bazı âyetlerin delâleti ve hadis rivâyetlerine dayanarak bu kabul edilmiş bulunmaktadır.¹⁹ “Kıldan ince kılıçtan keskin” şeklinde tanımlanmış olmakla beraber, bu fizikî bir tanımlamadan çok, mahşerden ve mîzândan sonra cennetin veya cehennemin yolu olarak görülüp bunun geçilmesi için çok inceliklerin olduğunun izahıdır.

Yûnus Emre şiirlerinde bu sırat köprüsünü de dile getirmiştir. Bir dördlüğünde, “*Aldı beni ince yola / İlti Sırât köprüsine*” (Tatçı, 183-184.184/15) demektedir.

Eğer kul, bu dünyada hazırlık yaparsa, Hak yolunda bir hayat yaşarsa sırâtı kolay geçecektir; bunun korkusu içinde yaşmalıdır, eğer bu korku ile ve gereği gibi kulluk ederek yaşamazsa orada korkutulacaktır:

¹⁹ Bk. Mustafa Akçay, “Sırat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009) 37/118, 119.

*"Bunda korkmazısan Yûnus anda korkudurlar seni
Eger dirligün hakkısa Sırât'ı geçesin sehel"* (Tatçı, 154.153/8)

*Özellikle âşıkların işi kolay olacaktır:
"Yûnus yoldan ırmasun yüksek yirde turmasun
Sinle Sırât görmesün sevdügi dîdârısa"* (Tatçı, 290. 299/8)

*"Baglana bin bin sunûf 'âşika yok havf u hayf
Yarın mahşer gününde Yevme yenfehu urıla"* (Tatçı, 298.306/6)

Bu sırat yolculuğundan sonra kulları dünyada işledikleri amellerin karşılığı olarak cennet ve cehennem hayatı beklemektedir. İnanıp da Allah'ın rızâsını kazanmak düşüncesi ile O'nun emir ve yasaklarına riâyet ederek yaşayanlar bunun karşılığı olarak cennete gidecek; inanmayan veya inansa bile Allah'ın emrettiği gibi bir dünya hayatı yaşamamış olanlar da cehenneme gidecektir. Bu hususları belirten değişik âyetler vardır; bunların bir kısmı şöyledir:

"Rasûlüm! İman edip sâlih ameller işleyenleri şöyle müjdele: Altlarından nehirler akan cennetler onlar içindir. Ne zaman kendilerine cennet meyvelerinden bir şey ikram edilse, her defasında: "Bu, daha önce dünyada yediğimiz şey!" derler. Oysa bu rızıklar, renkte ve şekilde birbirinin benzeri, fakat tatta ve keyfiyette çok yüksek kıymette olmak üzere kendilerine ikram edilecektir. Orada onlara tertemiz eşler verilecek ve orada ebedî kalacaklardır." (2/Bakara, 25)

"Bu sözlerinden dolayı Allah onları altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetlerle mukâfatlandırdı. İyilik yapanların mükâfatı işte budur!" (5/Mâide, 85)

"İnkâr edenlere de ki: "Sizler yakında mağlup edilecek ve topluca cehenneme sürüleceksiniz. Orası ne kötü bir yataktır." (3/Âl-i İmrân, 12)

"Kâfirlere gelince, onlara dünyada da âhîrette de çetin bir azapla azap edeceğim. Onların yardımcıları da olmayacak." (3/Âl-i İmrân, 56)

"O gün bazı yüzler aydınlanacak, bazı yüzler de kararacaktır. Yüzleri kararanlara gelince (onlara denilecek ki:) "İman ettikten sonra küfre mi girdiniz? Kâfir olmanıza karşılık azabı tadın (bakalım)! Yüzleri aydınlananlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindelerdir. Ve orada ebedî kalacaklardır." (3/Âl-i İmrân, 106, 107)

"Kim de imanı reddederse (imana karşı kâfirce bir tutum sergilerse), onun ameli boşa gitmiştir ve o, âhîrette hüsrâna uğrayanlardan olmuştur." (5/Mâide, 5)

"Yoldan çıkıp günaha dalanlara gelince, onların varacağı yer ise ateştir. Her ne zaman oradan çıkmak isteseler geri içine itilecekler ve kendilerine: "Tadın bakalım, yalanlayıp durduğunuz o ateşin azâbını!" denilecek." (32/Secde, 20)

Âhîret hayatı, âyette de belirtildiği²⁰ gibi, dünya hayatı gibi geçici değil, sonu olmayan bir hayattır:

"Ne gam bu dünyada bin kez ölürsem

Anda ölüm olmaz ölmezem ayruk" (Tatçı, 129.129/2)

"Öyle bir günden sakının ki; (o gün) hiçbir nefis bir başkasının yerine geçmez, hiç kimseden fidye kabul edilmez, hiç kimseye şefaât fayda vermez ve onlara yardım da edilmez." (2/Bakara, 123.) şeklindeki âyette belirtildiği gibi, âhîret hayatında herkes kendi derdine düşecek ve âdetâ birbirini tanımayacaktır:

"Bunda bilişmeyen cânlar anda bilişimez anlar

Bunda bilişüp dostıla hâlüm 'arz itmege geldüm" (Tatçı, 176.179/5)

Cenâb-ı Allah biz kullarına doğru dost edinmemizi emretmektedir: *"Onlar, mü'minleri bırakıp kafirleri dostlar (veliler) edinirler. 'Kuvvet ve onuru (izzeti)' onların yanında mı arıyorlar? Şüphesiz, 'bütün kuvvet ve onur,' Allah'ındır."* (4/Nisâ, 139) Yûnus'un düşüncesine göre de insan âhîretteki dostunu dünyada kazanmalıdır; dünya hayatında âhîrete hazırlık için ne kadar birbirlerine destek olurlarsa âhîret adına asıl dostluk odur:

"Ol yarınki yollara anda yoldaş isteyen

Bu dünyâda dostını kılavuz dutmak gerek" (Tatçı, 143.141/3)

Âyette, *"Kim de âhîret yurdunu ister ve onun için mü'min olarak çabalarsa bunların çabası, karşılığını fazlasıyla görecektir."* (17/İsrâ 19) buyurulmaktadır. Yûnus Emre de, şiirlerinde âhîret hayatını kazanma üzerinde sık sık durmaktadır. Ona göre kim Allah'ın râzı olduğu şekilde kulluk bilinci ile yaşarsa cehennem azâbından kurtulacaktır:

"Kim ere kulluk ide ol 'azâbdan kurtıla

Mutlak ol yarlıganur kim görürse er yüzün" (Tatçı, 244.247/5)

Yarın gelecek olan âhîrete bu dünyada hazırlanmak gerekmektedir; yarın orada sevinmek için gün bugündür, yani dünya hayatıdır; Allah böyle kullarına âhîret nimetlerini vadedmiştir:

"Kullarına va'deyledi yarınki gün görnem didi

Ol dostlarun sevindügi yarınım bugündür bana" (Tatçı, 25.7/7)

Allah Taâlâ, bir kısmı biraz önce verilmiş olan birçok âyette, iman edip sâlih amel işleyenler için cennet ve onun içinde çeşitli nimetler va'detmektedir.²¹ Bu âyetlerde müjdesinin verildiği gibi, Allah'ın rızâsına uygun bir dünya hayatı yaşayarak ölen kişi Allah'ın onlar için hazırladığı cennet nimetleri ile mükâfatlandırılacaktır.

²⁰ "Oysa âhîret daha iyi ve daha bâkîdir." 87/A'lâ, 19.

²¹ Bu va'dlerin yer aldığı bazı âyetler için bk. 2/Bakara, 82; 4/Nisâ, 57, 122 ve 124; 7/A'râf, 42; 10/Yûnus, 9; 11/Hûd, 23; 14/İbâhîm, 23; 19/Meryem, 60, 61.

Cennet nimetlerinden birisi, âyette “tertemiz eşler” olarak belirtilen hûrîlere kavuşmak ve “Kevser” havuzundan içmektir; bu nimete kavuşacaklardan birisi seher vakitlerinde ayakta olup kulluk edenlerdir:

“Helâl ola sana Uçmak

Uçmak'da Hûrîler kuçmak

Kevser şarâbını içmek

Tanla seher vaktinde tur” (Tatçı, 98.88/8)

Cenneti elde etmenin yollarından biri de dünya hayatında gönüllere girmektir:

“Uçmak Uçmak didüğün kullarun yiltedüğün

Uçmagun ser-mâyesi bir gönül itmek gerek” (Tatçı, 143.141/4)

Bir diğer yol da zâhitçe yaşamaktır:

“Zâhidün zühdiyile Cennet makâmı olur

Mâsivânun küllisi zindânıdur âşıklarun” (Tatçı, 151.150/4)

Sadece Hz. Peygamber’e gerçek ümmet olanlar cennet nimetlerine kavuşabileceklerdir:

“Sekiz Uçmagun Hûrîsi gelürise bir araya

Sana ümmet olmayanı ben anlara katmayayum” (Tatçı, 219.215/4)

Cenneti kazanabilmek için kul Kur’an’ı kendine rehber edinmelidir:

“Pîşrev bize Kur’ân durur vatan bize Cennet durur

Ol Tamu’yı Hak yandurur ol gül-i gül-zârdur bize” (Tatçı, 321.333/3)

Ölmeden evvel ölenler Kevser havuzuna dalacak ve nefsini düşman bilenler Tûbâ ağacının dallarına konacaktır:

“Kevser havzına talanlar ölmezdin öndin ölenler

Nefsini düşmân bilenler konar Tûbâ dallarına” (Tatçı, 330.345/6)

Mü’minler, âhirette Allah’ın vechini/cemâlullahı görme²² arzusu içinde yaşar; bunun gerçekleşmesinin yolu, dünyada derviş olabilenlerdir:

“Kamu ‘âlem ümid tutar âhiretde görem diye

Yûnus eydür dervîş olan bunda Hak’ı buldı gider” (Tatçı, 96.87/8)

Seher vaktinde tâate başlayanlar âhirette muradına erecektir:

“Çün cân ağıdı Hazret'e, yarar it âhirete

Tanla duran tâ'ate, Tanr'evine ir gider” (Tatçı, 49.35/6)

²² Konuya yukarıda temas edilmişti.

Dünya hayatında Allah'ın rızâsını gözetmeden emredilenleri yerine getirmeyenler ve yasaklananlardan sakınmadan yaşayıp ölenler ise cehenneme sürüleceklerdir.²³

Cehennemlik olacaklar beş vakit namazı kılmayanlardır:

"Her kim bu sözden almadı biş vakt namâzı kılmadı

Bilün müsülmân olmadı ol Tamu'ya girse gerek" (Tatçı, 139.136/8)

İnsan cehennemde azap şarâbını amellerinin karşılığı olarak içecektir:

"Eger varısa 'amelün gin olısar sinün senün

Eger yogısa 'amelün oddan şarâb içdi gönül" (Tatçı, 153.152/5)

Komşu hakkını gözetmemek bile cehennem azâbına çarptırılmanın sebeplerinden biridir:

"Eger konşı hak'ı boynundayısa

Cehennem'de yarın bâkî kalasın" (Tatçı, 247.251/1, 2)

Sekiz cennet âşıklar için köşk ve saraydır:

Sekiz Uçmak 'âşıklara köşk ü sarâydur anlara

Mûsî'leyin hayrân olup Tûr Tag'ında kalan benem" (Tatçı, 174.177/7; Tatçı, 197.195/8)

3.2. Âhirete Hazırlık

Ölüm bir gerçek ve bir gün ölüp mahşerde hesabımız görüldükten sonra dünya hayatındaki iman ve amellerimize göre cennete veya cehenneme gideceğimize kesin olarak inandığımızı göre, dünyada iken âhirete hazırlıklı olmak gerekmektedir.

Yûnus Emre şiirlerinde bu hususa da özel bir önem vermekte ve hazırlıklı olmak gerektiği üzerinde sık sık durmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de Allah Taâlâ dünya hayatı ile ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"İyi bilin ki dünya hayatı ancak bir oyundan, bir eğlenceden, bir süs ve gösterişten, aranızda bir öğünmeden, mal ve evlatta çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki, onun bitirdiği ekinler çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kuruyuverir de sen onu sapsarı kesilmiş görürsün. Ardından da çerçöp hâline gelirler. Âhirette kâfirlere şiddetli azap, mü'minlere ise Allah'tan bir bağışlama ve rızâ vardır. Evet, dünya hayatı, aldatıcı bir menfaatten başka bir şey değildir."* (57/Hadîd, 20)

²³ Kur'an âyetlerine göre cehenneme gidecek olanların bir kısmı: 1. Allah'a ortak koşanlar (Bk. 40/Mü'min, 73-76); 2. Allah ve Rasûlü'ne âsî olanlar (Bk. 4/Nisâ, 14); 3. Âhireti inkâr edenler (Bk. 7/A'râf, 44, 45); 4. Âyetleri yalanlayanlar ve büyülenerek onlardan yüz çevirenler (Bk. 7/A'râf, 36); 5. Allah'a ibadetten yüz çevirenler (Bk. 40/Mü'min, 60); 6. Kitabı ve Rasullere gönderilenleri yalanlayanlar (Bk. 40/Mü'min, 70); 7. Allah yolundan alıkoyanlar. (Bk. 7/A'râf, 45); 8. Kâfirler (Bk. 25/Furkân, 11); 9. Büyüklük taslayanlar (Bk. 39/Zümer, 60); 10. Büyük günah işlemekte direnenler (Bk. 56/Vâkıa, 46); 11. Yeryüzünde haksız yere şımaranlar ve böbürlenilenler (Bk. 40/Mü'min, 75, 76); 12. Zâlimler (Bk. 7/A'râf, 41); 13. Azgımlar (Bk. 38/Sâd, 55); 14. Dalâlet üzere olan atalarını takip edenler (Bk. 37/Sâffât, 69, 70); 15. Yoksulu doyurmayanlar, namaz kılmayanlar, günaha dalanlarla birlikte dalanlar ve cezâ gününü yalanlayanlar (Bk. 74/Müddessir, 43-46).

Âyette de belirtildiği gibi geçici olan dünya hayatının biteceği ve bir gün âhiret hayatının geleceği kesindir, o yüzden âhirete bu dünyada iken hazırlanmak gerekmektedir:

“Sen anda varursın anda çok yarag eylegil bunda

Cânlar bâkî degül tende di bir kaç gün geze durur” (Tatçı, 85.72/2)

Dünyada iken Allah’a ve rasûlüne itâat ederek fânî olan bu dünya terk edilmeli ve bâkî olan âhiretten mahrum kalınmamalıdır; gece gündüz itâat içinde olana o cennet nimetleri verilecektir:

“Gel imdi tur bu fânîden mahrûm kalmadın bâkîden

Tâ’at kılup bu dünyeden kullar nasîb almak gerek” (Tatçı, 140.137/4)

“Kim durur kim ire ana dün-gün tâ’at kılan ana

Virülür uçmak anlara zîrâ bilişdür yâd degül” (Tatçı, 154.154/5)

Mü’min bir gün öleceğini ve mezara yatacağını dâimâ aklında tutmalıdır:

“Âhir bir gün ölürsin ölüm vardur bilürsin

Kamulardan ayrılıp varup sinde yatdun tut” (Tatçı, 33.18/1-11)

Mal ve hazine doldurma sevgisi ve yalancı dünyada varlık elde etme dâvâsından vazgeçilmelidir; âşık için bu dünyalıkların hiçbir önemi yoktur:

“Çün âhirete kavîsin ko bu yalancı da’vîsin

Bu mâl u hazne sevisin ‘âşıkısan nendür senün” (Tatçı, 149.148/7)

Âhirete hazırlık yollarından birisi namaz kılmaktır:

“Namâz kıl yarak olsun

Âhretde gerek olsun

Sinünde çırâk olsun

Tur irte namazına” (Tatçı, 306.315/5)

Âhirete giden hiç kimse geri gelmez, o bakımdan çok uzak gibi dursa da bir gün geleceği kesin olduğundan hazırlıklı olmak gerekir; hazırlık yollarından biri de doğruluktur:

“Âhret yavlak ırakdur togruluk key yarakdur

Ayrulık sarp firâkdur hiç giden girü gelmez” (Tatçı, 109.103/3)

Bu dünya sarayı bâkî değildir, sonu âhirete varacaktır, o bakımdan bu dünya saraylarına aldanılmamalıdır, yoksa âhiretteki saraydan mahrum kalınır:

“Bâkî degüldür bu sarây evvel-âhir anda varur

Bunda yarak itmeyenler ol evi unutsun dimiş” (Tatçı, 123.122/4)

Mü'min ağzından çıkan söze bile dikkat etmelidir; sözün nerede nasıl söyleneceğini bilmeli ve kötü söz söylememelidir, iyi söz dünya cehennemini bile âhiret hayatındaki cennetlere benzetir ki, bu aynı zamanda âhirette cennete nâil olmasını sağlar:

“Kişi bile söz demini dimeye sözün kemini

Bu cihân Cehennem'ini sekiz uçmag ide bir söz” (Tatçı, 108.102/5)

Âhireti kazanmak için bu dünyadan günahlardan sıyrılarak ayrılmak gerekir:

“Gördüm yidi Tamu'sın sekiz Uçmak kamusun

Korkıdan günâhumı andan sızurup geldüm” (Tatçı, 191.191/5)

Âhiret endişesi olan kişi bu dünyada gülmez, sürekli ağlar; öyle ki, ağlaya ağlaya yastığı yaş olur:

“Bugün gülen kişi bunda yarın ağlayısar anda

Revân döküp göz yaşını yasduğumu yaş eyleyem” (Tatçı, 201.197/6)

Âhiret hazırlığı içinde olan kişi yarın âhirette yanmamak için dünya hayatının getirdiği sıkıntılara katlanmalı, âdetâ ölmeden önce ölmeli, hesaba çekildiğinde zarar etmemek için dâimâ günahlarının hesabını yapmalı, onların pişmanlığı içinde olmalıdır:

“Gelün bugün yanalum yarın yanmamağičün

Ölelüm ölmeziken yine ölmemeğičün

Tartalum günâhumuz artduralum âhumuz

İdelüm hisâbumuz hisâb olmamağičün” (Tatçı, 247.251/1, 2)

Âhirette yok hükmünde olmamak için şerri azaltıp hayrı çoğaltmak gerekmektedir:

“Şerri azatmak gerekdür hayrı çok

Hayrı olmayanlar oldı anda yok” (Tatçı, 401.417/21)

Âhirete hazırlık yollarından en önemlisi dünyaya aldanmamak, dünyaya bağlanarak âhireti unutmamak, dünya ve içindekileri terk etmektir. Yûnus Emre bunun üzerinde çok durur. Ona göre mü'min yarın âhirette ağlamamak için bu dünya hayatında çokça ağlamalıdır (Tatçı, 308.317/6); âhireti kabul ederek dünyayı terkeder ve Allah'a şükreder (Tatçı, 310.319/6); mü'min bu dünyadaki işini bitirmeden âhirette işi zordur, dünyada iken iyi uyanık olmalıdır (Tatçı, 316.325/5); mü'min her gelenin gideceği bilinci ile fânî dünyayı terk edip âhiret yolculuğu yapmalıdır (Tatçı, 396.413/4); bu fânî dünya arzularından geçip bâkî olan âhireti istemelidir (Tatçı, 276.286/5); bu dünyayı terk ederek âhirete hazırlanmalı ve bunun için erenlerle dost olup onlardan uzak durmamalıdır (Tatçı, 305.314/7).

Yûnus'a göre dünyadaki bütün davranışların, düşüncelerin ve hazırlıkların asıl hedefi âhiret yurdu içindir. O, bunları bir şiirinde çok güzel bir şekilde dile getirmektedir. Ona göre asıl

mekân orasıdır; sultanlık, taç, taht, giyinilecek binilecek her şey oradadır; Hz. Eyüb gibi sabırlı ve Cercis²⁴ gibi bin kez ölmeye râzı olunmalıdır, insan bu dünyada yalnızdır, bütün hazırlık âhîret içindir; Hz. Yûsuf gibi pazarda köle olarak satılsa da Mansûr gibi darağacında asılsa da bu dünya âhîret için av mekânıdır, çünkü asıl yatak orasıdır; bu dünyada bülbül gibi ötsen de, gönül çeşitli fermanlar içerse de, pazarda güzel koku satılsa da, bu geyiğin otlığı âhîret yurdudur:

“Bî-mekânım bu cihânda menzilüm turagum anda

Sultânım tâcıla tahtum Hulle vü Burâg'um anda

Eyyûb'am bu sabrı buldum Cercîs'em bin kez in öldüm

Ben bu mülke tenhâ geldüm be-küllü yaragum anda

Yûsuf'am bâzâra geldüm Mansûr'am bu dâra geldüm

Arslanam şikâra geldüm velâkin yatagum anda

Bülbülem uş öte geldüm dilde menşûr tuta geldüm

Bunda müşküm sata geldüm geyigem otlagum anda” (Tatçı, 300.310/1-4)

3.3. Cennet Nimetlerinden Müstağnî Duruş

Yukarıda kimlerin cennete gireceği ve onlara ne gibi cennet nimetlerinin verileceği değişik vesilelerle verdiğimiz âyetlerde belirtilmişti. Yine anlatıldığı üzere, Yûnus Emre de, âhîrete mutlaka hazırlıklı olmak gerektiğini vurguladığı gibi, dünya hayatında Allah'ın rızâsına göre yaşayanların âhîrette kavuşacakları nimetlerden de sık sık bahseder. Meselâ bir beytinde, cennet hûrîlerine kavuşmuş mü'minler için “ne bahtılı” nitelemesi yapar ve “bize nasîb eyle Çalap” der:

“Uçmaktağı Hûrîleri geymiş anlar nûr tonları

Ne bahtılı mü'minleri bize nasîb eyle Çalap” (Tatçı, 31.16/7)

Bir başka beyitte yine cennette hûrîleri kendine yoldaş etmek istediğini söylemektedir:

²⁴ Hıristiyan kaynaklarında adı Saint Georges olarak geçmektedir. Hıristiyanlıkta Hz. İsa'dan sonra gelen ve onun dininin hükümlerini devam ettiren bir azizdir. *Taberî Tarihi*'nde ve kilise kaynaklarında yer alan kısıtlı bilgilerden hareketle, onun Filistin'in Remle kasabasında dünyaya geldiğini, ömrünü Filistin ve Şam civarında ticaret yaparak geçirdiğini, Musul şehrinin kralı tarafından çeşitli işkencelerle öldürüldüğünü öğrenmekteyiz. Saint Georges'un çilelerle dolu hayatı, Müslümanlar üzerinde de derin tesirler bırakmıştır. Onca işkenceye sabır gösterip Tanrı'nın yolundan ayrılmayı bir an bile düşünmemesi, zâlimlere karşı gazabı değil rahmeti dilemesi, onun İslâm dünyasında tanınmasına vesile olmuştur. Hatta Müslüman coğrafyasında, hayatı etrafında teşekkül eden ve “Hikâyet-i Cercîs Peygamber” ismini taşıyan pek çok anlatı kaleme alınmıştır. Yusuf Ataseven, “Hristiyanlıktan Müslümanlığa Akseden Bir Azizin Serencâmı: “Hikâyet-i Cercîs Peygamber”, *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 63 (2017), 565-576; ayrıca bk. Günay Tümer, “Circîs”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 8/26.

“Koyam bu dünyâyı gidem çün âhrete sefer idem

Ol Uçmak'da Hûrîleri ben bana yoldaş eyleyem” (Tatçı, 199.197/2)

Âşıkların âhî yedi cehennemın ateşini söndürür ve kül eder; zâten onun niyeti sekiz cennete kavuşmaktır:

“Yidi veyil Tamu'sını kül eyler 'âşıklar âhî

Kasd ider sekiz uçmağı nûr ide nûra katmağa” (Tatçı, 18.1/9)

Bir gün gelecek bu dünya âhiret hayatı ile değiştirilecektir; o yüzden ayak uzatılıp yatılmamalı, gece-gündüz tâat bırakılmamalıdır:

“Bir gün ola bu dünyâyı âhirete degşüresin

Dün ü günü kılğıl tâ'at ayak uzadup yatmağıl” (Tatçı, 158.159/3)

Fakat bazı şiirlerinde ve beyitlerinde bu âhiret nimetlerini sanki önemsemezmiş ve istemezmiş gibi ifadeleri de yer almaktadır.

“Bana Uçmak neme gerek hergiz gönlüm ana bakmaz

İş bu benüm zârılığum degül ahî bir bâğičün

Uçmak Uçmagum didüğün mü'minleri yeltediğün

Bir evile bir kaç Hûrî hevesüm yok kuçmagičün” (Tatçı, 235.234/3, 4)

Meselâ bu beyitlerde o, cennet için “neme gerek” der ve gönlünün hiç ona bakmadığını, ağlayıp sızlamasının bir bahçe için olmadığını belirtiyor ve “bir evile birkaç hûrî” diyerek önemsiz gösterip hiç hevesinin olmadığını ifade ediyor.

“Cennet Cennet didükleri

Bir ev ile bir kaç Hûrî

İsteyene virgil anı

Bana seni gerek seni” (312.381/8)

şeklindeki meşhur dörtlüğü de aynı şekildedir. Bir başka beyitinde sekiz cennetin ve yetmiş bin hûrînin kendini aldatamayacağını söyler:

“Sekiz Uçmak 'arz olursa yitmiş bin Hûrî gelürse

Aldamaya bu cânumı bunda nite aldanayın” (Tatçı, 263.269/6)

Ona göre hûrîye aldanmak yoldan mahrum kalmaktır:

“Çün kim anda varasın ol Hûrîyi alasın

Bir vâyeden ötürü yoldan mahrûm kalasın” (Tatçı, 240-241.242/13)

O kadar ki, cennet bir tuzaktır, âşık olan Allah'ın cennetini sevmez, âşıkın işi bizzat Allah'ı sevmektir:

“Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmağın seve

Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların turmağâ” (Tatçı, 17.1/4)

Sekiz cennetin hûrisi süslenip gelseler bile Allah'ın sevgisi varsa onun gönlü başka hiçbir sevgiyi kabul etmeyecektir (Tatçı, 21.3/11). Onun istediği aşk şarabından içmektir, ona Kevser gerekmez (Tatçı, 107.101/3). Âşık bu dünyada ne ise âhirette de odur, hûri ve gılmanlar gelse de o elini uzatmaz (Tatçı, 21.3/12); gerçek âşık olan kişi dünyâ-âhiret kaygısı içinde değildir, dünyalıkların pazarlaması ile uğraşan çok uzak memlekete varınca ziyan eder (Tatçı, 2.2/2); akli başında olan âhiret düşüncesiyle amel etmez, o hûrîlerin gözündan kaşından geçer ve onlara aldanmaz (Tatçı, 83.70/6).

“Bu şârdan üç yol çıkar biri cennet biri nâr

Birisinün arzûsı maksûd dîdâra benzer” (Tatçı, 82.69/7)

Bu beyitte üç yol olduğunu belirtmektedir; biri cennet yolu, diğeri cehennem ateşine giden yol, üçüncüsü de cemâlullaha eriştiren yol. İşte Yûnus Emre'nin cennet nimetleri ile ilgili müstağnî duruşunun ve çelişki gibi görünen durumun izahı bu beyitte saklıdır. Yûnus, âhirete ve dünya hayatında mü'mince yaşayanların âhirette cennet nimetleri ile mükâfatlandırılacağına kesin olarak inanmakta ve aslında o da bu nimetleri istemektedir. Fakat o, insanın yaratılışının asıl hikmetinin sâdece Allah'a kulluk olduğu²⁵ inancının gereği olarak mü'minin dünya hayatında sadece bu kulluk bilinci ile yaşaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bunun yolu ilâhî aşktır; ilâhî aşka eren kişinin cennet nimetleri gözünün önüne gelmez; o sadece Allah'ın rızasını kazanıp cemâlullaha erişmek ister; bu hedefine ulaşan mü'min için zaten cennet nimetlerini elde etmekte bir tereddüt yoktur.²⁶

Sonuç

Âyet ve hadislerde dünyanın geçiciliği, ölüm gerçeği, kabir hayatı, kıyâmet ve mahşar günü, âhiret hayatı vurgulanmakta, İslâm itikad esaslarına göre de her mü'minin ölüme ve âhiret hayatına hazırlıklı olması gerektiği hatırlatılmaktadır. Yûnus Emre de dîvânında çok sayıda şiirinde bunları vurgulamakta, bazan kendi nefsi üzerinden, bazan da doğrudan muhâtaplarına hitâbederek ya da belli muhatap olmadan dünyanın geçiciliği, aldaticılığı, vefâsızlığı, dünya malının kalacak olduğu söylenerek ölüm gerçeği, kabir hayatının nasıl olacağı ve âhiret hayatı hatırlatılmaktadır.

Yûnus Emre'nin dünya hayatına, ölüme, kabir hayatına, kıyâmet ve mahşar gününe, âhiret hayatına bakışı tam bir mü'min bakışıdır; hatta bu konuları genellikle tasavvufî alâkasından bağımsız işlediği de farkedilmektedir. Şiirlerinde bir gün kıyâmetin kopacağını, mü'minlerin bunu kabullenmeleri ve hazır olmaları gerektiğini anlatmaktadır. Ne zaman kopacağı ancak Allah'ın ilmi dairesinde olduğu bilinen ve kabul edilen kıyâmetin birinci sûra üflenmesi ile

²⁵ “Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.” 51/Zâriyât, 56.

²⁶ Bu durum şöyle basit bir örnekle açıklanabilir: Bir öğrenci asgarî geçme notu alarak derslerini geçmeyi hedefleyebilir ve sonunda da asgarî notlarla diplomasını da alır; asıl hedefi alanında iyi yetişmek olan bir öğrenci ise işin not kısmıyla ilgilenmez, alanında iyi yetişmek için çalışır; o zaman onun için yüksek not almak zaten garantidir; iyi bir derece ile diplomasını da alacaktır. Yûnus'a göre kul da cennet nimetlerine kavuşmayı değil, Allah'ın rızasına ulaşmayı esas hedef edinmelidir.

kopacağı ve ikinci defa üflenmesi ile bütün canlıların dirileceği ve insanların mahşer yerinde toplanacağı âyetlerle sâbittir, ancak ona kimin tarafından üfleneceği bazı hadis rivâyetlerine dayanmakta ve Allah'ın izni ve emri ile İsrâfil isimli meleğin bunu gerçekleştireceği kabul edilmektedir. Yûnus Emre de sûra birinci ve ikinci üflemenin İsrâfil tarafından gerçekleştirileceğini kabul etmekte ve şiirlerinde bunu ifade etmektedir.

İslâm itikad esaslarına göre sûra ikinci defa üflenmesi ile bütün canlıların dirileceği, insanların mahşer yerinde toplanacağı, herkesin amel defterlerinin kendilerine verileceği ve o defterlerindeki amellerine göre hesaba çekilecekleri bildirilmiştir. Dünya hayatında iman edip Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek yaşayanların amellerinin karşılığı olarak cennete gideceği, iman etmeyenler ve Allah'ın emrettiği gibi kullak etmeyenlerin de cehenneme sürüleceği kesindir. Yûnus'un bu konu üzerinde durduğu ve şiirlerinde bunları aynı şekilde ele aldığı görülmektedir.

Lugatçe

Anda: Orada; (kullanıldığı yere göre) âhîrette.

Andan: Oradan; (kullanıldığı yere göre) âhîretten.

Arasât: Mahşer günü her canlının dirilip toplanacağı meydan.

Ayruk: Artık, bundan sonra.

Baş kayusu/kayısı: Başının derdi.

Bil: Bel.

Biti: Amel defteri, mektup, yazılı şey.

Bunda: Burada, (kullanıldığı yere göre) dünya hayatında.

Değşürmek: Değişmek, değiştirmek.

Devşürmek/divşürmek: Dermek, toplamak, bir araya getirmek.

Dîdâr: Yüz, cemâl.

Dikçi: Âsî, dik dik karşılıklar veren kişi.

Don/ton: Elbise, giysi.

Dün-gün/dün ü gün: Gece gündüz.

Erte/irte: Sabah.

Firâk: Ayrılık.

Geçüben: Geçerek.

Gin/gen: Geniş.

Gönelmek: Yönelmek, yüzünü döndürmek, teveccüh etmek.

Göynümek/göynemek: Acımak.

Halâyık: Yaratılmışlar; halk.

Havf: Korku.

Hayf: Hayıflanma; pişmanlık.

Hergiz: Aslâ, kesinlikle.

Hevl: Korku.

Hicr: Ayrılık.

İltmek: İletmek.

İRte/erte: Sabah.

Kamu: Herkes, her şey.

Kayurmak: Düşünmek, bir şeyden kuşkuya düşmek, endişelenmek.

Kem: Kötü.

Key: İyi, iyice, hakkıyla, çok iyi şekilde, çok, pek.

Kuçmak: Sarılmak, kucaklamak.

Mâsivâ: Allah dışındaki bütün varlıklar; dünya ait şeyler.

Merdân: Yiğit.

Nefha: Üfleme.

Nevâz: Okşayıcı, taltif edici.

Od: Ateş.

Olisar: Olacaktır.

Öküş: Fazla, çok fazla, ziyâde.

Perrân: Uçan, uçucu.

Pîşrev: Öncü, önden giden; kılavuz.

Sarp: Zor, aşılması güç, yüksek; katı.

Sehel: Kolay.

Sızdırmak: Sızdırmak; akıtmak; yok etmek; eritmek.

Sin: Mezar.

Sunûf: Sınıflar, gruplar.

Süñük: Kemik.

Uçmak: Cennet.

Urmak: Vurmak, (burada) üfleme.

Tamu: Cehennem.

Tanla: Sabah erkenden, seher vaktinde.

Tanlamak: Şaşırarak, hayrette kalmak.

Taş: Dış, dışarı.

Ton/don: Elbise, giysi.

Toylamak: Doyurmak, yedirip içirmek; ziyâfet çekmek.

Turmak/durmak: Kalkmak, ayağa kalkmak, yerinden oynamak.

Vâye: Fayda, kazanç; nasip, hisse.

Veyil: Cehennem'de çukur bir yer ismi; yazık, vay haline, felâket, hüsrân.

Yarag/yarak: Hazırlık; silah.

Yarag/yarak etmek/kılmak: Hazılanmak.

Yavlak: Çok, pek çok.

Yazu/yazuk: Günah, suç.

Yiltmek/yiltemek: Teşvik etmek, yönlendirmek, ulaştırmak.

Yoyılmak: Eski haline dönmek, geri gelmek; bozulmak.

Kaynakça

- Akçay, Mustafa, "Sırat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37/ 118, 119. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2009.
- Ataseven , Yusuf, "Hristiyanlıktan Müslümanlığa Akseden Bir Aziz'in Serencâmı: "Hikâyet-i Cercîs Peygamber", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 63 (2017), 565-576.
- Bars , Mehmet Emin, "Yûnus Emre'de Âhiret İnancı", *Asos Journal Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 42/5, (Mart 2017), 244-259.
- Cebeci, Lutfullah, "İsrâfil", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 22/180, 181. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2001.
- Demirci, Kürşat-Sarıtoprak, Zeki, "Deccâl", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 9/ 67-72. İstanbul: 1994.
- Ersöz, Derya, "Ahmet Yesevi, Hakim Ata Ve Yunus Emre'de Âhiret Tasarımı", *Folklor Akademi Dergisi*, c. 4, Sayı: 1 (2021), 116-141.
- Ebû Dâvûd, *Sünen*, Kitâbü'l-Ḥurûf, 1, İstanbul: Çağrı Yayınları, 4/293, ts.
- İbn Mâce, *Sünen*, Kitâbü'z-Zühd, 33. İstanbul : Çağrı Yayınları, 2/1428, 1981.
- et-Taberânî, Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 25/278, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, ts.
- Tatçı, Mustafa, *Yûnus Emre Divânı (Tenkitli Metin)*, 2. Baskı, İstanbul : Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Toprak, Süleyman, "Haşir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 16/416, 417. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1997.
- Tümer, Günay, "Circîs", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 8/26, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1993.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Kıyâmet Alâmetleri", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25/ 522-525, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2002.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Zebânî", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi , 44/164, İstanbul : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 2013.